

Світленко С. І. (м. Дніпропетровськ)

МИКОЛА КОЛОДКЕВИЧ: ДОЛЯ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬНОГО ДІЯЧА

Микола Миколайович Колодкевич – один з непересічних діячів тієї частини демократичної інтелігенції Наддніпрянської України 70-х – початку 80-х рр. XIX ст., яка у тодішню буремну й суперечливу епоху мала зробити вибір між українським національно-демократичним і загальноросійським соціально-революційним рухами. М. М. Колодкевич став на шлях радикальної боротьби за оновлення суспільства, мав винятково тривалий для тих часів – дев'ятирічний – стаж участі у визвольному русі, вирізнявся неабиякими особистими якостями талановитого конспіратора й організатора. На думку авторитетних сучасників, він належав до найвидатніших моральних постатей¹.

Ім'я М. М. Колодкевича часто згадувалося в наукових працях з історії визвольного руху, проте, як не дивно, ця постать ще не стала об'єктом спеціальних розвідок. Утім доля Миколи Колодкевича, яка увібрала в себе і героїчне, і трагічне, уявляється надзвичайно цікавою й повчальною. В ній знаходимо історичний урок для тих українських інтелігентів, які втрачають національний ґрунт. Отже, розглянемо основні віхи життя Миколи Колодкевича як людини і суспільного діяча.

Микола Миколайович Колодкевич народився 10 (22) липня 1849 р. на Чернігівщині². Його рідним містом був Седньов, де постійно проживали батьки – Микола Кирилович і Марія Павлівна. Від них М. М. Колодкевич успадкував українське етнічне походження і приналежність до російського православного дворянства. Щоправда, землі у Колодкевичів було небагато – близько 120 десятин і це при тому, що в родині зростало четверо дітей – двоє синів і двоє дочок³.

Дитинство та юнацькі роки Миколи Колодкевича пройшли на рідній Чернігівщині. Відтоді виявилось його прагнення до знань. Спочатку Микола навчався у Чернігівській гімназії, а потім вступив до Ніжинського ліцею. Другого жовтня 1871 р. він перевівся до Новоросійського університету і став студентом фізико-математичного факультету, але в серпні 1873 р. вдруге здійснив перевід – на цей раз до Київського університету, куди був зарахований на другий курс медичного факультету⁴. Микола Колодкевич належав до стипендіатів Херсонської земської управи і як в Одесі, так і у Києві акуратно відвідував університетські лекції, віддавався своїм науковим заняттям і відзначався відмінною поведінкою⁵.

Уже в ті роки Микола Колодкевич виділявся своєю зовнішністю і внутрішнім світом. "Наружність його була так характерна, – згадувала Катерина Дібровіна, – що раз побачивши, навіть мимохідь, важко було забути: середній на зріст,

широкоплечий, кремезний, густий брюнет, з великою чорною бородою і блакитними очима, він навіював симпатію до себе, котра ще більше збільшувалась при розмові з ним"⁶. Таке враження складалося від внутрішньої змістовності та щирості привабливого студента. Адже роки навчання стали для Миколи Колодкевича часом осмислення навколишньої дійсності. У повсякденному житті він досить швидко роздивився соціальну контрастність суспільства, якому були властиві, за його ж словами, "праця і "кричуща бідність" та розкіш, що нічим не відрізнялась від розпусти". Вже починаючи з гімназичної лави, юнак ставив перед собою питання про причини подібного становища. Сама "сувора правда життя" підштовхнула його до пошуків відповіді, однак остання була здобута лише після чималих зусиль, у процесі вивчення життя, історії та культури рідного й інших народів⁷.

Осмислюючи історичний розвиток людства, М. М. Колодкевич дійшов висновку про неприродність експлуатації привілейованою меншістю безправної більшості. Усвідомивши роль експлуатації людини людиною, він вирішив стати на шлях боротьби проти соціальної нерівності. "Сила, що штовхнула мене, – заявляв Микола Миколайович згодом на судовому процесі "20-ти", – лежить у тому ладі, серед якого ми живемо, і вивчення цього ладу привело мене врешті-решт сюди"⁸.

Формування радикального світогляду М. М. Колодкевича особливо продуктивно відбувалося в студентські роки, насичені ідейними пошуками. Саме тоді розпочалося його зближення з однодумцями. Першою нелегальною організацією, до якої належав Микола Миколайович, став народницький гурток київських "чайковців". Згадка про причетність М. М. Колодкевича до цього гуртка є у спогадах відомого діяча народництва С. А. Подолинського⁹. Більш конкретні дані містяться в мемуарах лідера київських "чайковців" П. Б. Аксельрода, який, зокрема, писав: "У Києві стали все частіше з'являтися нові люди. Приїхав до нас народний вчитель Колодкевич. З великою радістю залучив я його до нашої роботи"¹⁰. Йшлося про період осені 1873 р., коли Колодкевич став студентом-медиком Київського університету. Можливо, до складу гуртка його ввели "чайковці" В. Г. Емме та І. Ф. Рашевський, які, як і Микола Миколайович, навчалися на медичному факультеті університету і до того ж були вихідцями з Чернігівщини¹¹.

Свідчень про цей період біографії М. М. Колодкевича небагато. Цікаві спогади про нього як студента залишив його університетський товариш А. В. Бяловеський. За його згадками, Микола

Колодкевич виділявся серед інших студентів. "Це була особа дивної моральної чистоти, – писав згодом мемуарист. Колодкевич палко любив знедолений народ й гаряче приймав до серця його інтереси, а через те, що слово в цієї людини не розходилося зі справою, то він і намагався активно, в міру сил і уміння, допомогти народному горю"¹². Така вдача молодого людини сприяла її входженню до лав народників.

Навесні 1874 р. народництво розпочало масове "ходіння в народ". Судово-слідчі джерела прямо не вказують на участь М. М. Колодкевича в цій акції демократичної молоді. Однак не можна не звернути увагу на показання Миколи Миколайовича на допиті в жандармів у 1875 р., де він, зокрема, свідчив: "У 1874 р. під час вакацій я був на селі батька, кілька разів приїжджав до Чернігова і одного разу в с. Голубичи Городницького повіту до мого дяді"¹³. Природно, ці показання якнайменше ставили за мету дати якусь інформацію про діяльність у народі, але й вони мають цінність, оскільки підтверджують факт перебування члена народницького гуртка на селі під час масового "ходіння в народ".

Участь М. М. Колодкевича в народницькому поході на село прямо засвідчується спогадами А. В. Бяловеського, який згадував: "У період захоплення пропагандою Колодкевич відправився з книжками "в народ". Зрозуміло, зусилля його не мали успіху, що було причиною великих моральних страждань"¹⁴.

Отже, період 1873-1874 рр. стали для Миколи Колодкевича початком опозиційної діяльності. На той час він ще не вважав себе революціонером і не випадково згодом в автобіографічних показаннях датував початок своєї революційної діяльності 1875 р., "коли цілком свідомо ставився до всього навколишнього"¹⁵.

Радикалізація ідейних поглядів М. М. Колодкевича відбувалася під впливом "ходіння в народ" і масових арештів мирних народників-пропагандистів. В обстановці наростання протистояння між демократичною молоддю і царським урядом київський студент зробив свій остаточний вибір. Революційне середовище поглинуло його повністю.

Головним місцем революційної діяльності М. М. Колодкевича був Київ. Народник М. Ф. Фроленко згадував, що застав там Миколу Миколайовича взимку 1875 р. "в гуртку київських революціонерів-чайковців"¹⁶. Напевно, мемуарист припустився хронологічної неточності, оскільки відомо, що на початку 1875 р. гурток київських "чайковців" уже не існував. Тим часом після поразки "ходіння в народ" 1874 р. розпорошені народники-пропагандисти почали відновлювати зв'язки. У цьому процесі брав участь і М. М. Колодкевич.

У той час до найближчого оточення М. М. Колодкевича входив К. І. Гриневич, який проживав з ним на одній квартирі. Цей студент уже притягався до дізнання і перебував під негласним наглядом поліції. На його рахунок –

виїзд за кордон під чужим паспортом, зустріч у Женеві з відомим українським суспільно-політичним діячем М. П. Драгомановим, а також ідеологом російського народництва П. Л. Лавровим¹⁷.

Квартира К. І. Гриневича і М. М. Колодкевича стала місцем зборів однодумців. Туди приходили студенти Ф. А. Винниченко, О. А. Зубковський, В. О. Лопатін та ін. Приїздив до них з Чернігівщини й сусід родини Колодкевичів поміщик Д. А. Лизогуб, який "займався поширенням революційних книжок"¹⁸.

За своїми ідейними поглядами М. М. Колодкевич належав до народників пропагандистського напрямку. Як згадував його товариш з університету А. В. Бяловеський, "...і на сходках, і в гурткових бесідах він гаряче повставав проти всіляких прийомів насильства від кого б воно не йшло"¹⁹.

Водночас М. М. Колодкевич підтримував стосунки з гуртком прогресивних діячів у Чернігові. Серед них виділявся вчитель чернігівської гімназії М. А. Вербицький-Антонов (який, за даними III відділу Власної його імператорської величності канцелярії, "зіпсував" кілька поколінь юнацтва чернігівської гімназії і свого часу навчав Миколу Колодкевича), а також член чернігівської міської управи, кандидат права І. Шраге, а в минулому – піднаглядний²⁰.

Важливе місце в діяльності народників-пропагандистів займало поширення нелегальної літератури серед різних верств населення. М. М. Колодкевич залучився саме до цієї роботи, а в травні 1875 р. вперше попав у поле зору жандармів. Приводом до цього став знайдений під час обшуку в народника В. І. Іллясевича у Київській в'язниці клаптик паперу з адресами кількох контрабандистів, що займалися переправкою нелегальної літератури через австрійсько-російський кордон, з припискою: "Афанасьєвська ул., дом Александрова, Колодкевич". Уже на початку травня Микола Миколайович був запрошений до Київського губернського жандармського управління на допит. Жандарми цікавилися його зв'язками з В. І. Іллясевичем, П. Б. Аксельродом, В. К. Дебогорієм-Мокрієвичем, І. М. Ходьком, але не знайшли будь-яких доказів і відпустили М. М. Колодкевича до батьків у Седньов.

Тим часом на австрійсько-російському кордоні застримали С. Дробинського, який вже протягом десяти місяців займався контрабандною переправкою транспортів, у тому числі й нелегальної літератури. Остання відправлялася з-за кордону колишнім студентом Медико-хірургічної академії М. М. Крушковим, який у той же час листувався з М. М. Колодкевичем, використовуючи його адресу в Седньові²¹.

Усе це стало приводом для обшуку М. М. Колодкевича у седньовському будинку його батьків 1 липня 1875 р., куди він прибув напередодні, після поїздки за маршрутом Седньов – Одеса – Київ – Чернігів – Седньов. Під час обшуку було знайдено шість заборонених книг. Крім того,

стало відомо про “цілий пакунок книг”, привезений М.М. Колодкевичем із Києва до Чернігова, а також про деякі факти його листування й перебування у Києві, Одесі й Чернігові під час червневої поїздки.

Як наслідок, М.М. Колодкевича взяли під варту й відправили до чернігівської в'язниці. Проте подальше дізнання не виявило “ніяких позитивних фактів”, а тому в серпні того ж року Миколу Миколайовича звільнити з-під арешту, віддавши під особливий нагляд поліції за місцем мешкання у Києві²².

Університетське начальство швидко відреагувало на притягнення свого студента до дізнання у політичній справі. Через кілька років, на процесі “20-ти” Микола Миколайович згадував: “Тут (у Київському університеті. – ...) я дійшов до 4-го курсу, коли був звільнений з університету за притягнення мене до дізнання з однієї політичної справи. Після цього я притягався до дізнання дійсно досить багато разів...”²³.

Арешт, допити, ув'язнення і, нарешті, виключення з лав студентства – все це сприяло скорішому переростанню опозиційності М.М. Колодкевича в революційні переконання, які стали реалізуватися у професійній підпільній діяльності.

Вийшовши на свободу і невдовзі переїхавши до Києва, М.М. Колодкевич знову взяв участь у справі пропаганди. Про це свідчать спогади відомого лавриста М. Г. Кулябка-Корецького, який влітку 1875 р. налагодив транспортування нелегальної літератури через Бессарабію і незабаром теж приїхав до Києва. В його пам'яті зберігся образ “симпатичнішого Миколи Миколайовича Колодкевича”, на квартиру якого ним був доставлений тючок видань “Вперед!”. Там само лаврист познайомився з деякими народниками, зокрема з Д. А. Лизогубом²⁴.

У 1876 р. в Києві сформувався новий пропагандистський гурток, що розгорнув діяльність серед робітників. Найбільш активними членами були І. Ф. Совенко, Ф. А. Винниченко, М.М. Колодкевич, а також С. С. Топчаєвський, Ф. К. Вовк (Волков), О. І. Михалевич та ін. Практично всі гуртківці мали українолюбні симпатії або переконання і брали участь не тільки у загальноросійському русі соціально-революційного народництва, а і в діяльності Старої та Молодої Київських Громад – важливих осередків українського національно-демократичного руху²⁵. Однак навесні того ж року М.М. Колодкевича знов заарештували і притягнули до дізнання у Києві “з предмету поширення злочинної пропаганди і книг серед робітників й майстрових, для чого влаштовувались таємні зборища на островах ріки Дніпро біля Києва”. Водночас народника обвинувачували у причетності до справи київського студента І. Ф. Совенка та деяких харківських студентів, а конкретно – у приналежності до революційного гуртка, зберіганні у себе книжок “революційного змісту” та поширенні їх серед народу²⁶.

Київські жандарми відмічали зв'язок М.М. Колодкевича з видатним діячем

національного руху М. П. Драгомановим. Офіційні жандармські документи атестували Миколу Миколайовича як “близького знайомого”, “прибічника” Михайла Петровича²⁷. На наш погляд, жандарми не перебільшували, адже Ф.А. Винниченко та ряд інших членів вищезгаданого гуртка, до складу якого входив М.М. Колодкевич, брали активну участь в українському національному русі. Крім того, Микола Миколайович підтримував відносини з українофілом М. Драгневичем, який знаходився у постійних письмових стосунках із М. П. Драгомановим та іншими емігрантами²⁸.

Отже, всередині 70-х рр. М.М. Колодкевич став помітним учасником визвольного руху, при цьому віддаючи симпатії більш радикальним загальноросійським народникам. Характерно, що такі нелегальні видання, як “Вперед!”, “Набат” відгукнулись на його арешт і неодноразово згадували про ув'язненого народника²⁹. Жандарми не поспішали випускати Миколу Миколайовича із київської в'язниці і лише через 14 місяців, улітку 1877 р., його віддали на поруки рідній сестрі під грошову заставу в 1000 крб.³⁰

Саме в той час жандарми викрили так звану Чигиринську змову, захопили її організаторів Я. В. Стефановича, Л. Г. Дейча та І. В. Бохановського і намагалися будь-що знайти їхню конспіративну квартиру з підпільною друкарнею. Очищення цієї квартири від компрометуючих матеріалів стало нагальною справою народників Києва. Вийшовши із в'язниці, М.М. Колодкевич узяв участь у цій акції, що невдовзі стало відомо жандармам. Як наслідок, народник знов був кинутий до в'язниці та притягнутий до слідства, яке констатувало його “віддалену участь” у Чигиринській справі³¹.

Десятого серпня 1878 р. революціонер знов дістав свободу, будучи знов звільнений під заставу 1000 крб., яку пожертвував Д. А. Лизогуб. Київський губернський прокурор вважав “вельми небезпечним” перебування М.М. Колодкевича у Києві, а губернатор, розуміючи, що слідкувати за народником “надто важко”, став клопотатися про його адміністративну висилку з міста³².

Вийшовши за стіни в'язниці, М.М. Колодкевич знов поринув у справи підпілля. В той час, під впливом постійних переслідувань, почався його відхід від чисто пропагандистської діяльності до визнання політичних засобів боротьби, зокрема, бойових акцій. На цьому шляху важливе значення мала його участь у діяльності революціонерів, що відвідували конспіративну квартиру на Великій Житомирській вулиці та групувалися навколо землевольця В. А. Осинського. Восени 1878 р. у цьому середовищі виник план визволення революціонера О.Ф. Медведєва (Фоміна) із харківської в'язниці. У його реалізації взяв участь і М.М. Колодкевич.

Дізнавшись про конспіративні зв'язки Миколи Миколайовича з харківським підпіллям, жандарми вирішили зробити обшук і заарештувати революціонера, але 27 жовтня 1878 р. він

28. Див.: Былое. – 1907.- № 6. – С. 124, 134-135.
29. Вперед! – 1876. – № 33. – С. 286; Там же. – 1876.- № 36. – С. 414; Набат.- 1876. – № 7-8. – С. 15.
30. ЦДІАУК. – Ф. 274, оп.1, спр. 168, арк. 13.
31. Там же. – Ф. 442, оп. 828, спр 84, арк.1, 4-6; Там же. – Оп. 830, спр. 24 а, арк. 13; Фроленко М. Дополнительные сведения о процессе 20-ти. – С.297; Харьковские губернские ведомости. – 1879. – № 172.
32. ЦДІАУК. – Ф. 274, оп. 1, спр. 232, арк. 7; Бяловеский А. Из прошлого. – С. 200.
33. Там же.
34. Фроленко М. Липецкий и Воронежский съезды // Былое. – 1907. – № 1 (13). – С. 80, 84.
35. Фроленко М. Начало “народовольчества” // Каторга и ссылка. – 1926. – № 3 (24). – С. 22, 23.
36. Из автобиографии Веры Фигнер // Былое. – 1917. – № 3 (25). – С. 181.
37. Корба-Прибылева А. П. Исполнительный комитет 1879-1881гг. // Каторга и ссылка. – 1926. – № 3 (24). – С.28.
38. Бяловеский А. Из прошлого. – С. 200.
39. Свод указаний...// Былое. – 1907. – № 6 (18). – С. 135.
40. Процесс 20-ти народовольцев в 1882 году // Там же. – 1906. – № 1. – С. 246; ЦДІАУК – Ф.733, оп. 1, спр.3, арк.. 241, 297 зв.
41. ЦДІАУК. – Ф. 385, оп.1, спр. 146, арк. 53; Процесс 20-ти... // Былое. – 1906. – № 1. – С. 246, 247; Фроленко М. Ф. Собр. соч.: В 2 т. – М., 1932. – Т.2. – С.111.
42. Фигнер Вера. Запечатленный труд // Полн. собр.соч.: В 6 т. 3-е изд. М., [Б.Г.]. – Ч.1. – С. 180.
43. Попов М. Р. Автобиография // Записки землевольца. – М., 1933. – С. 48.
44. Любатович О. С. Далекое и близкое // Былое. – 1906. – № 6. – С. 121, 123; Процесс 17-ти народовольцев в 1883 году // Там же. – № 10. – С. 211; К делу 1 марта 1881 года // Там же. – 1918.- № 4-5. – С. 57.
45. Процесс 20-ти... // Там же. – 1906.- № 1. – С. 278; Отчет о процессе 20-ти... – С. 258.
46. К истории народовольческого движения среди военных в начале 80-х годов // Былое. – 1906. – № 8. – С. 159, 171, 175.
47. Процесс 20-ти ... // Там же. – № 1. – С. 239, 267, 289, 290.
48. [Иохельсон В. И.] Гесья Миронова Гельфман // Календарь Народной воли на 1883 год. – Женева, 1883. – С. 20, 24, 26.
49. Любатович О. С. Далекое и близкое. – С. 132.
50. Степняк-Кравчинский С. М. Подпольная Россия // Соч.: В 2 т. – М., 1987. – Т.1. – С. 398.
51. [Иохельсон В. И.] Гесья Миронова Гельфман. – С. 28.
52. Процесс 20-ти... // Былое. – 1906. – № 1. – С. 234, 295.
53. Письма народовольца А. Д. Михайлова. – М., 1933. – С. 203.
54. Процесс 20-ти... // Былое. – 1906.- № 1. – С. 308; ВСЭ. – Т. 12. – С. 439.

